

İSLAM İNANCINA GÖRE SEVAP KAVRAMI

Hasan KURT*

Anahtar kelimeler:

Sevap. Ehli Sünnet. Mutezile. Eşari. Matüridi.

ÖZET

Bu makalede, sevap kelimesinin kökü, türevleri, anlamları ve sevapla ilgili ileri sürülen farklı görüşler ile kavramının geçtiği ayet ve hadisler belirlenmiştir. Kavramın iyi anlaşılabilmesi için ilgili ayetler Kur'an'daki Sure sırasına göre kelimeler sahasında da itibar edilen müfessirlerin görüşlerinden yararlanmak Suretiyle kısaca açıklanmıştır. Sevap konusunda Mutezile ile Ehli Sünnet arasındaki farklı görüşler belirlenmiş daha sonra bunların Kuran ve sünnet ışığında değerlendirilmesi yapılmıştır. Kelam sahasında yapılan ilk araştırmalardan olması yönüyle sonraki çalışmalara ışık tutacağı, bu yönüyle de kelam sahasında önemli boşluğu dolduracağı ümit edilmektedir.

Key words:

Savap. Ahl al-Sunnah. Mu'tazila. Asari. Maturidi

ABSTRACT:

The Concept of Savab (merit) According to the Islamic Belief

In this article, I have analyzed the root of the concept of savap (reward) and collected the opinions with regard to its derivatives as well as its meanings. I have also paid a special attention to the verses and hadiths which mention the term savap. I have also examined this concept by paying considerable attention to those interpretations of the Quran made by the scholars of Kalam. I have also tried to bring out the discussions between Ahl al-Sunnah and Mu'tazila on the concept of savap. In the light of Kuran and Sunnah, these ideas were evaluated. Since this article on the concept of savap was one of the few written in the field of Kalam, I believe that it can play a considerable role in other later researches.

Giriş

Kısaca, yapılan bir amelin sonucunda kişiye dönecek karşılığı ifade eden sevap kavramıyla ilgili İslam bilginleri tarafından farklı görüşler ileri sürülmüştür. Kelam bilimi sahasında günah gibi anlam bakımından sevabın karşısında yer alan kavramlar hakkında bazı çalışmalar yapılmış olmasına rağmen, ülkemizde sevap konusunda yapılmış önemli bir araştırma bulunmamaktadır. Halbuki bir mümin için yaptığı kötü davranışların yanında iyi amellerinin de karşılığını bilmek hem inanç hem de amel bakımından önem arz etmektedir. Ayrıca sevap kavramını incelemek aynı

* Üsküdar Avni Başman İlköğretim Okulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni. hakurt71@hotmail.com

terimle benzer ve karşıt anlamda kullanılan diğer kavramların daha iyi anlaşılmasına da katkı sağlayacaktır. Bu anlamda sevap konusunu ele alan böyle bir çalışmanın kelimeler sahasında önemli bir boşluğu dolduracağı düşünülmektedir.

Araştırmada öncelikle sevap kelimesiyle ilgili dil bilgileri tarafından ileri sürülen farklı görüşler tespit edilmiştir. Temel lügat ve sözlüklerden yararlanılarak sevap kelimesinin kökü ve türevleri ile kullanım şekli ve anlamları belirlenmeye çalışılmıştır. Daha sonra Kuran'da sevap kavramının geçtiği ayetler belirlenmiş, konunun iyi anlaşılması için ayetlerin mealleri tam olarak verilmeye çalışılmıştır. İlgili ayetler, Kuran'daki Sure sırasına göre, kelimeler sahasında da itibar edilen müfessirlerin görüşlerinden yararlanılarak kısaca açıklanmıştır. Kütübü tis'a olarak bilinen hadis külliyatında içinde sevap kavramının geçtiği hadisler de tespit edilmiştir. Belirlenen bu ayet ve hadisler, isim ve fiil olarak sevap başlıkları altında incelenmiştir. Oldukça geniş muhtevaya sahip olan sevap konusu, araştırmanın sınırlı olması sebebiyle sadece sevap teriminin geçtiği ayet ve hadislerle sınırlı tutulmuştur. Bu sebeple araştırmada sevapla benzer ve zıt anlamda kullanılan kavramlara yer verilememiştir.

Makalenin son bölümünde, Mutezile ve Ehli Sünnet kelimeler ekollerinin sevap konusuna yaklaşımlarına ana hatlarıyla yer verilmiş, bu bilgiler ışığında yapılan değerlendirmelerde sonuç kısmında belirtilmiştir. Kelime bilimi alanında ilk olması yönüyle yoğun bir çalışma gerektiren bu makalenin sevapla ilgili olarak daha sonra yapılacak çalışmalara önemli ölçüde ışık tutacağı düşünülmektedir.

1. Etimoloji

Dil bilgileri sevap kavramıyla ilgili farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Kavramın iyi anlaşılabilmesi için öncelikle bu görüşlerin incelenmesi gerekmektedir.

1.1. Sözlük Anlamı

Sevap terimi Arapça S-V-B (ثوب) kökünden türetilmiştir. Sözlükte kısaca gittikten sonra geri dönmek¹ anlamına gelen "sevb" kelimesi bir şeyin ilk ya da planlanan haline dönmelerini de² ifade eder. Çoğulu "siyâb ve esvâb" dır.³

Sevb kelimesinde temel anlam "dönmek" olmasına rağmen Arapça'da bu sözcük ve türevleri mecazi olarak farklı ifadelerle kullanılmaktadır. Bir adamın tekrar evine döndüğünü,⁴ boşaldıktan sonra kuyu ya da havuzda suyun tekrar toplanmaya başladığını, hasta kişinin sağlığına kavuşup kendine geldiğini, insanların ayrıldıktan sonra tekrar toplandığını,⁵ malın ya da tozun çoğaldığını⁶ ifade etmek için aynı

¹ Ferâhîdî, Halil b. Ahmed, Tertîbü Kitâbi'l-Ayn, thk. Muhammed Hasan Bükâi, Kum, 1994, s. 122; Cevherî, İsmail b. Hammâd, Tâcû'l-Luga ve Sıhahü'l-Arabiyye, thk. Şihabüddin Ebu Amr, Beyrut, 1998, I, 127.

² İsfahânî, Ragıb, Mu'cemu Müfredâti Elfâzi'l-Kur'an, thk. Nedim Maraşlı, Beyrut ts., s. 80.

³ Ferâhîdî, a.g.e., s.122; Cevherî, a.g.e., s. 127; İsfahânî, a.g.e., s.80.

⁴ İsfahânî, a.g.e., s.80.

⁵ İbni Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem, Lisânü'l-Arabi'i-Muhît, thk. Yusuf Hayat vd., Beyrut, 1970, I, 382; Zebidî, Ebu'l-Feyz Murtaza, Tacû'l-Arus min Cevâhiri'l-Kamus, thk. İbrahim Terzi, Beyrut, 1975, II, 104.

⁶ Zemaşşeri, Muhammed b. Ömer, Esâsü'l-Belâga, thk. Mezd Naim vd., Lübnan, 1998, s.86; Zebidî, a.g.e., s.107.

kökten gelen “sâbe” fiili kullanılmaktadır. Ayrıca aynı fiille “bir adam Allah’a döndü” dendiğinde, o kişinin tevbe edip ibadete başladığı anlaşılmaktadır. Bu durumda tevvâb, evvâb ve münîb kelimeleri sevvâb ile benzer anlamda⁷ kullanılmaktadır.

Arapçada ipin giysiye dönmüş haline veya tekrar tekrar giyildiği için elbiseye de sevb denilmektedir ki Araplar birisine künye verirken bu kelimeyi kullanırlar. Mesela, gittiği yolu kötü olan kişiye “elbisesi kirlî”, dürüst davranan kişiye de “elbisesi temiz”⁸ lakabı verilir. Bu durumda kişinin davranışları elbisesine aksettirilmiş, o kimsenin davranışları mecazi olarak giysiye benzetilmiş olmaktadır.

Yine Arapça’da eşi öldükten sonra dul kalan ya da ondan boşandıktan sonra tekrar nikahlanan kişiye seyyib denir ki bu kelimedeki sevb kökünden türetilmiştir. Cemaatin namaz kılmaya çağırılmasına, sabah ezanında “namaz uykudan daha hayırlıdır” ifadesinin tekrarlanmasına ve farzlardan sonra tekrar nafîle namaza başlanmasına da “tesvîb”⁹ adı verilmektedir. Bununla birlikte yağmurdan önceki şiddetli fırtınaya ya da med halindeyken denizin taşan suyuna “sâib” ismi verilirken bereket getiren hayırlı rüzgar ile bala dönüşmüş hurmaya da “sevvâb”¹⁰ denilmektedir. “Sevb” kökünden türetilen bütün bu ifadeler de gösteriyor ki, kelimenin Arapça’da oldukça geniş bir kullanım alanı vardır. Adamın evine, suyun kuyuya, hasta kişinin sağlığına, ipin elbiseye, evli kişinin bekarlığa dönmesi gibi farklı ifadelerle aslında bir şeyin ilk ve önceki haline tekrar dönüşü anlatılmaktadır. O halde sevb kelimesindeki asıl anlam “dönmek” olmaktadır.

Ayrıca insanların sıkça gittikleri dönüş ve toplanma yerine, sığınak veya barınağa da yine aynı kökten gelen “mesâbe”¹¹ adı verilmektedir. Kuran’da Kabe’nin insanlar için toplanma ve güven yeri,¹² olduğu belirtilirken de bu kelime kullanılmıştır. Ve yine kuyudaki su çekme yeri ile avcının tuzaklarını kurduğu yere de toplanma yeri benzerliğinden dolayı “mesâbe”¹³ denilmektedir.

Bu şekilde geniş kök anlamlara sahip sevap kelimesi sözlükte kısaca, ecir, ceza, karşılık ve mükâfat anlamlarına¹⁴ gelmektedir ki aynı kökten türetilen “mesûbe” kelimesi de benzer anlamda kullanılmaktadır.

1.2. Terim Anlamı

Sevap kelimesinin terim anlamı hakkında da farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bunlardan birinde sevap, itaatından veya ibadetinden dolayı bir kişiye verilen

⁷ İbni Manzur, a.g.e., s. 382; Zebidî, a.g.e., s.104.

⁸ İbn Faris, Ebü'l-Hüseyin Ahmed, Mu'cemü Mekâyisî'l-Luga, thk. Abdüsselam Muhammed Harun, Beyrut ts. I, 395; İsfahânî, a.g.e., s.80; İbn Manzur, a.g.e., s.383, 384; Zebidî, a.g.e., s. 111.

⁹ Cevherî, a.g.e., s. 128; İsfahânî, a.g.e., s.80; İbni Manzur, a.g.e., s. 384; Zebidî, a.g.e., s. 114-115.

¹⁰ Cevherî, a.g.e., s. 128; Zemahşerî, a.g.e., s. 86; İbn Manzur, a.g.e., s. 382; Zebidî, a.g.e., 104, 113.

¹¹ Ferâhîdî, a.g.e., s.122; İbn Faris, a.g.e., s. 393; İbni Manzur, a.g.e., s.383.

¹² Bakara 2/125.

¹³ İbn Faris, a.g.e., s. 393-394; Cevherî, a.g.e., s.128; İsfahânî, a.g.e., s.80; İbni Manzur, a.g.e., s. 382, 383; Zebidî, a.g.e., s. 106.

¹⁴ İbn Faris, a.g.e., s. 394; Cevherî, a.g.e., s. 128; İsfahânî, a.g.e., s.80; İbni Manzur, a.g.e., s. 382, 383.

karşılık¹⁵ olarak tanımlanır. İsfahani'ye (ö. 502/1108) göre sevap, yaptığı bir işin karşılığı olarak insana dönen şeydir. Bu sebeple sevap ceza olarak da isimlendirilir.¹⁶ Cürcani (ö.816/1413) ve Tehanevi (ö. 1158/1745) sevap terimini, kendisiyle Allah'tan rahmet ve mağfiret, Resulullah'tan da şefaata kazanılan ve insan tabiatına uygun olan şey¹⁷ olarak tanımlar. Günümüzdeki bazı yazılarda sevap kavramı, iyi ve kötü her türlü amelin sonucu veya o amelden beklenen şeyin kişiye dönmesi, iyi bir davranışa karşı Allah tarafından verilecek mükâfat, Allah'ın rızasına ve âhiret mükâfatına uygun iyi iş, yapılan iyiliklere karşılık ödül ve mükâfat¹⁸ şeklinde tanımlanır.

Kuran ve hadislerde "ecir" kelimesiyle aynı anlama gelen sevap teriminin karşılığı olarak dilimizde günah, azap, ikab ve ceza terimleri,¹⁹ kullanılmaktadır. Sevapla ilgili bu farklı açıklamalarda ortak nokta bir kimsenin yaptığı amelin karşılığı olmasıdır. İyi bir eylemin karşılığı mükâfat, kötü amelin karşılığı da ceza olacaktır. Her ne kadar sevap terimi lügatlerde iyi veya kötü her çeşit amelin karşılığı olarak tanımlansa da günümüzde bu terim yaygın olarak iyi bir karşılık yani mükâfat anlamında kullanılmaktadır. Buna göre sevabı, yapılan iyi amellerin sonucunda Yüce Allah'tan beklenen karşılık olarak tanımlamak mümkündür.

Sevap kelimesinin etimolojisiyle ilgili bu değerlendirmelerden sonra Kuran'ı Kerim'de sevabın nasıl kullanıldığını incelemek gerekmektedir.

2. Kuran-ı Kerim'de Sevap Kavramı

Sevap kelimesi Kuran-ı Kerim'de isim olarak on üç yerde sevap,²⁰ iki yerde mesûbe,²¹ bir yerde de mesâbe,²² şeklinde geçmektedir. Yine aynı kelimenin Kuran'da fiil olarak üç yerde esâbe,²³ bir yerde de süvvibe²⁴ şeklinde kullanıldığı görülmektedir. Buna göre sevap kelimesi ve türevleri Kuran'da yirmi civarında zikredilmiştir.

2.1. Sevap Kelimesi'nin Kuran'da İsim Olarak Kullanılışı

Kuran-ı Kerim'deki Sure sıralamasına göre isim olarak "sevâb" terimine ilk defa Al-i İmran Suresi'nin, "Hiçbir kimse Allah'ın izni olmadan ölmez; o, belli bir vakte bağlanmıştır. Kim dünya sevabını isterse ona ondan veririz; ve kim ahiret sevabını isterse ona ondan veririz. Şükredenlerin mükafatını vereceğiz"²⁵ ayetinde

¹⁵ İbn Faris, a.g.e., s. 394; Cevherî, a.g.e., s. 128; İbni Manzur, a.g.e., s. 383.

¹⁶ İsfahânî, a.g.e., s.80.

¹⁷ Cürcanî, Seyyid Şerîf, Ta'rifât, Beyrut, 1983, s. 72; Tehanevî, Muhammed b. A'la, Mevsuatü Keşşafî Istılahatî'l-Fünûn ve'l-Ulûm, thk. Ali Dahruc vd., Beyrut, 1996, I, 543.

¹⁸ Bkz. Ateş, Süleyman, Kuran Ansiklopedisi, İstanbul (ts), XXX, 65; Cilacı, Osman, "Sevâb", Şamil İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1992, V, s. 391; Polat, Selahattin, "Sevâb", İslami Kavramlar, Ankara, 1997, s.631; Toprak, Süleyman, "Sevap", İslamda İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi (edt. İbrahim Kafi Dönmez), İstanbul 1997, IV, 109.

¹⁹ Cilacı, a.g.e., s.391; Polat, a.g.e, s. 631, Toprak, a.g.e., s. 109.

²⁰ Al-i İmran, 3/145, 148, 195; Nisâ, 4/134, Kehf, 18/31, 44, 46; Meryem, 19/76, Kasas, 28/80.

²¹ Bakara 2/103; Maide, 5/60.

²² Bakara, 2/125.

²³ Al-i İmran, 3/153; Maide, 5/85; Fetih 48/18.

²⁴ Mutaffifin 83/36.

²⁵ Al-i İmran, 3/145.

rastlanmaktadır. Ayetin başında, ölümün Allah'ın iznine bağlı olduğu vurgulandıktan sonra, devamında dünya ve ahiret sevabı olmak üzere iki tür sevaptan bahsedilmektedir. Tefsircilere göre, Uhud savaşında ganimet sevdası ile yerleştirildikleri yerleri terk etmiş kimselerle ilgili olan bu ayette Hz. Peygamberin öldüğü haberinin yayılması sebebiyle savaştan korkan kişiler cesaretlendirilerek harbe teşvik edilmektedir.²⁶ Önemli kelam bilginlerinden Fahreddin Razi'ye (ö. 606/1209) göre Uhud'da bulunan Müslümanlar iki kısma ayrılır. Bunlardan bir kısmı dünya menfaatini, bir kısmı da ahiret sevabını isterler. Dünya için savaşanlar ganimet ve şöhret kazanmak için savaşır. Yüce Allah bu ayette dünyayı isteyenlerin amaçlarından bir kısmına ulaşacaklarını, ahireti isteyenlerin de aynı şekilde amaçlarına nail olacaklarını açıklamıştır. Bu durumu en doğru Hz. Peygamber'in "Ameller niyetlere göredir"²⁷ hadisi açıklar. Bununla beraber ayette bütün ameller hakkında genel bir açıklama vardır ki o da sevap ve ikaba layık olmada etkili olan şey amellerin görünüşü değil, niyettir. Çünkü öğle vakti güneşin karşısında secde eden kişi, secdeyi Allah'a ibadet niyetiyle yaparsa İslam'ın temel ibadetlerinden birini yapmış olur. Fakat bunu güneşe secde niyetiyle yaparsa inkarcı olur.²⁸ Şu halde sevap niyetlerine göre insanların dünyada ve ahirette yaptıklarının karşılığı olmaktadır.

Kuran'da "sevâb" kelimesinin geçtiği ikinci yer de yine Al-i İmran Suresi'nin, "Bu yüzden Allah onlara dünya sevabını da ahiret sevabını da fazlasıyla verdi. Allah işlerini iyi yapanları sever,"²⁹ ayetidir. Bundan önceki iki ayette³⁰ peygamberlerin yanında düşmana karşı korkmadan savaşan salih kimseler ile onların bağışlanma, sabır ve zafer dileyen samimi dualarından bahsedilmiştir. Sevap kelimesinin geçtiği bu ayetten anlaşıldığına göre Yüce Allah böyle kimselerin yaptıkları samimi dualarını kabul etmiş, onlara dünya nimeti olarak ilahi yardım ve zaferi, ahiret mükafatı olarak da cenneti³¹ nasip etmiştir. Buna göre sevap terimi dünyada verilen ilahi yardım ve zafer ile ahirette verilen cenneti ifade etmektedir ki bu da kulun içten gelerek yaptığı duaya bağlıdır.

Kuran-ı Kerim'de "sevâb" kelimesinin geçtiği üçüncü yer de Nisa Suresi'nin, "Kim dünya sevabını isterse, (bilsin ki), dünya ve ahiret sevabı Allah'ın katındadır. Allah işitir ve görür,"³² ayetidir. Burada da dünya ve ahiret sevabının Allah'ın elinde olduğu, her iki hayırdan da dileyene vereceği bildirilmektedir. Buna göre sadece dünya için değil, dünya ve ahiretteki nimetleri kazanmak için çalışmak gerekmektedir. Zira bütün bu gayretlerin dönüşü fayda ve zararı elinde bulunduran Allah'adır. İnsanlar arasında dünya ve ahiretteki mutluluğu paylaştıran da yine Allah'tır.³³ O

²⁶ Bkz. Taberî, Ebu Cafer İbn Cerir, Camiü'l-Beyan an Te'vili Âyi'l-Kur'an, Beyrut, 1984, IV, 114-115; Zemahşeri, Ebü'l-Kasım Carullah Mahmud b. Ömer, el-Keşşaf an Hakaiki't-Tenzil ve Uyunü'l-Ekavil fi Vücuhi't-Te'vil, Beyrut, 1977, I, 468-469.

²⁷ Buhari, "Bed'ül-Vahiy", 1.

²⁸ Razi, Fahreddin Muhammed b. Ömer, et-Tefsirü'l-Kebir, Beyrut, 1934, IX, s.22, 24-25.

²⁹ Al-i İmran, 3/148.

³⁰ Bkz. Al-i İmran, 3/146, 147.

³¹ Kurtubî, Muhammed b. Ahmed, el-Câmiu lil Ahkâmi'l-Kuran, Riyad, 2003, IV, 331.

³² Nisa, 4/134.

³³ Bkz. İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail, Tefsirü'l-Kur'ani'l-Azim, Beyrut, 1966, s. 412.

halde dünya ve ahiretteki hayır ya da nimetleri ifade eden sevabın kazanılması için önce bir tercih yapma söz konusu olmaktadır. Ayetten anlaşıldığına göre bu tercihte dünya ve ahiret arasında bir denge gözetilmesi, sadece dünya menfaati istenerek ahiret sevabının unutulmaması gerekmektedir.

Kuran'da "sevâb" kelimesinin kullanıldığı dördüncü ve son yer de Kasas Suresi'nin, "Kendilerine ilim verilmiş olanlar ise: "Size yazıklar olsun; Allah'ın sevabı, inanıp yararlı iş işleyenler için daha iyidir. Ona da ancak sabredenler kavuşabilir" demişlerdi,"³⁴ ayetidir. Önceki ayetlerde³⁵ malının çokluğuyla kibirlenen Karun'dan ve dünya hayatını sevip Karun gibi olmak isteyenlerin sözlerinden bahsedilmektedir. Bu ayette ise Karun'a özenenleri kınayan ilim ve irfan sahibi kimselerin, Allah'ın sevabının dünya nimetlerinden daha hayırlı olduğunu vurgulayan ifadelerine yer verilmiştir. Razi ayette zikredilen sevabı, zararlardan uzak, büyük ve sürekli bir fayda olarak tanımlar. O'na göre geçici dünya menfaatlerinde bu üç özelliğin aksine bir durum vardır.³⁶ Ayette geçen sabredenler ise dünya hayatının cazibesine karşı sabreden ve Allah katındaki sevabı dünya lezzetlerine tercih eden kimselerdir.³⁷ Buna göre Allah'ın ahiretteki mükafatı olan cennet nimetlerine kavuşabilmek için imanla birlikte sâlih amel ve sabır gerekmektedir.

Sevap kavramı Ali İmran Suresi'nin "Rableri onların dualarına şöyle karşılık verir: "Şüphesiz ben, erkek olsun kadın olsun -ki birbirinizden meydana gelmişsinizdir- sizden bir şey yapanın emeğini boşa çıkarmam. Hicret edenlerin, yurtlarından çıkarılanların, benim yolumda eziyete uğratılanların, savaşanların ve öldürülenlerin, işte onların günahlarını elbette sileceğim. And olsun ki, Allah katından bir mükâfat (**sevâben**) olarak onları içlerinden ırmaklar akan cennetlere koyacağım. Şüphe yok ki nimetin güzelliği (**es-sevâb**) Allah'ın katındadır!"³⁸ ayetinde hem "es-sevâb" hem de "sevâben" şeklinde kullanılmıştır. Bu ayette Yüce Allah'ın iyi amel işleyen erkek ve kadınların dualarını kabul edip günahlarını örteceği, Allah yolunda eziyet çeken, savaşan ve öldürülen kimseleri bağışlayıp cennete koyacağı³⁹ bildirilmektedir. Ayette, Allah'ın, amelin bizzat kendisini değil, amellerin mükâfatını zayi etmemesi kastedilmektedir. Bu durumda ayetin manası, bütün amellerinizin mükâfatını size ulaştıracağım, olmaktadır. Ayet müminlerden hiç kimsenin cehennemde ebedî olarak kalmayacağına da işaret eder. Zira sevap ve ikabın bir arada bulunması imkânsız olduğundan, mümin isyanı sebebiyle önce ikâba maruz kalır daha sonra imanı sebebiyle de mükâfata mazhar olur.⁴⁰ Buna göre ayetteki sevap kelimeleriyle Yüce Allah'ın, erkek ve kadın ayırt etmeksizin iyi amel işleyenlere karşılık olarak onların hiçbir gayretini boşa çıkarmayacağı, günahlarını bağışlayıp kötülüklerini örteceği, bir mükâfat olarak onları içlerinden ırmaklar akan cennete koyacağı ifade edilmektedir.

³⁴ Kasas, 28/80.

³⁵ Bkz. Kasas, 28/76-79.

³⁶ Razi, et-Tefsirü'l-Kebir, XXV, 17. Ayrıca bkz. Zemahşeri, Keşşâf, III, 192.

³⁷ Taberi, Câmiu'l-Beyan, XX, 116; Zemahşeri, Keşşâf, III, 192.

³⁸ Al-i İmran, 3/195.

³⁹ Taberi, Câmiu'l-Beyan, IV, 216; Zemahşeri, Keşşâf, I, 390.

⁴⁰ Zemahşeri, Keşşâf, I, 490; Razi, et-Tefsirü'l-Kebir, IX, 150.

Yine Kehf Suresi'nin "İşte burada kudret ve hakimiyet, varlığı gerçek olan Allah'ındır. Mükâfatlandırma bakımından hayırlı olan da, sonuçlandırma yönünden hayırlı olan da O'dur,"⁴¹ ayetinde sevap terimi, "sevâben" şeklinde kullanılmıştır. Bu ayetten anlaşıldığına göre Allah, kendisine iman edenlere dünyada ve âhirette daha hayırlı mükâfat verecektir. Gerçekte Allah'tan başka mükâfat beklenecek kimse yoktur. Ancak burada, cahil kimselerin zanlarındaki beklenti sebebiyle böyle bir ifade kullanılmıştır. Esasında Allah, mükâfatlandırmak ve sonuçlandırmak bakımından en hayırlı olandır. Bu sebeple kendisine yönelik yapılan amellerin sevabı hayra ve övgüye layık doğru bir sonuç⁴² olmaktadır.

Aynı Surenin, "Mal ve oğullar, dünya hayatının süsüdür. Ama baki kalacak yararlı işler, sevap olarak da, emel olarak da, Rabbinin katında daha hayırlıdır,"⁴³ ayetinde de sevap kelimesi **sevâben** şeklinde kullanılmıştır. Müfessirler bu ayette daha ziyade sevap olarak zikredilen salih amel üzerinde durmuşlardır. Salih amel imandan sonra İslam'ın yapılmasını uygun gördüğü iyi ve yararlı işlerle ahlaki değerler olmaktadır. Bütün bu davranışlar dünyada insana fayda verecek ahirette de insanın kurtuluşuna vesile olacaktır.⁴⁴ Bu ayetten anlaşıldığına göre salih amel de sevap olarak değerlendirilmektedir. Nitekim Meryem Suresi'nin "Allah doğru yolda olanların doğruluğunu artırır. Baki kalacak yararlı işler Rabbinin katında sevap olarak da daha iyidir, sonuç olarak da daha iyidir,"⁴⁵ ayetinde de salih amel sevap olarak kullanılmıştır.

Sevap kavramı Bakara Suresi'nin "Onlar inanıp, Allah'a karşı gelmekten sakınsalardı, Allah katından olan sevap daha hayırlı olurdu. Keşke bilselerdi"⁴⁶ ayetinde "**mesûbe**" şeklinde geçmektedir. Önceki ayette,⁴⁷ Yahudilerin Hz. Süleyman'ın büyücü olduğu iddiaları yalanlanmıştır. Bu ayette ise, onların bütün bu günahlarına rağmen iman etme ve Allah'tan korkup bu fenalıklardan sakınmaları durumunda Allah tarafından verilen bir sevabın haklarında yaptıklarından çok daha hayırlı olacağı⁴⁸ bildirilmektedir. Ayetten anlaşıldığına göre "mesube", iman edip sihir gibi büyük günahlardan sakınanlara buna karşılık Allah tarafından verilen mükâfat olmaktadır. Ancak Maide Suresi'nin "De ki: "Allah katında yeri bundan daha kötü olanı size haber vereyim mi?.." ⁴⁹ ayetinde aynı kelime, Yüce Allah'ın lanetlediği, maymun ve domuza çevirip şeytana tapar kıldığı kimselerin kötü karşılığını ifade etmektedir. Şu halde "**mesube**" kavramının Kuran'da hem iyi hem de kötü karşılık için kullanıldığını söyleyebiliriz.

⁴¹ Kehf, 18/44.

⁴² Kurtubi, el-Câmi', X, 411; İbn Kesir, Tefsir, IV, 390.

⁴³ Kehf, 18/46.

⁴⁴ Bkz. Kurtubi, el-Câmi', X, 413-416; İbn Kesir, Tefsir, IV, 391-393.

⁴⁵ Meryem, 19/76

⁴⁶ Bakara, 2/103.

⁴⁷ Bakara, 2/102.

⁴⁸ Bkz. Elmalılı M. Hamdi Yazır, Hak Dini Kuran Dili, İstanbul ts., I, 450-451; Kutup Seyyid, fi Zilâi'l-Kuran, Beyrut, 1985, I, 97-98.

⁴⁹ Maide, 5/60.

Bakara Suresi'nin "O zaman biz beyti insanların gidip gelip ziyaret edecekleri bir makam ve bir güvenlik yeri yaptık..."⁵⁰ ayetinde Kabe, dünyanın çeşitli yerlerinden Müslümanların tekrar tekrar ziyaret ettikleri ve sevap kazanma yeri olması nedeniyle "mesâbe" olarak vasıflandırılmıştır.

Sevap kavramının isim olarak ayetlerde nasıl kullanıldığını bu şekilde belirledikten sonra fiil olarak Kuran'da nasıl geçtiğini de incelemek gerekmektedir.

2.2. Sevap Kelimesi'nin Kuran'da Fiil Olarak Kullanılışı

Fiil olarak sevap kavramı Kuran-ı Kerim'in üç yerinde esâbe, bir yerinde de süvvibe şeklinde geçmektedir. Al-i İmran Suresi'nin "O zaman siz dönüp hiç kimseye bakmadan yukarı doğru çekiliyordunuz; Peygamber ise arkanızdan sizi çağırıyordu, kaybettiklerinizin ve başınıza gelenlerin üzüntüsüne katlanabilmeniz için Allah sizi kederden kedere uğrattı,"⁵¹ ayetindeki "esâbe" fiili, Müslümanların keder ve üzüntüye uğradıklarını ifade için kullanılmıştır. Uhud savaşındaki geri çekilmeden bahsedilen bu ayette Hz. Peygamber'in sözünden çıkmaları neticesinde Müslümanların maruz kaldığı çok şiddetli sıkıntılar "Allah sizi kederden kedere uğrattı," ifadesiyle anlatılmıştır. Burada esâbe fiili, yapılan kötü bir davranışın cezasını ifade etmektedir.

Bununla beraber Maide Suresi'nin, "Böyle söylemelerine karşılık Allah da onları, içinde ebedî olarak kalmak üzere altlarından ırmaklar akan cennetlerle ödüllendirdi. İşte iyi davrananların mükâfatı budur,"⁵² ayetinde esâbe fiili, iman edip ihlâsla dua eden kimselere ödül olarak verilen cenneti ifade etmektedir. Aynı şekilde Fetih Suresi'nin "Andolsun ki o ağacın altında sana biat ederlerken Allah, o müminlerden razı olmuştur. Kalplerinde olanı bilmiş, onlara güven duygusu vermiş ve onları pek yakın bir fetihle ödüllendirmiştir,"⁵³ ayetinde de esâbe fiili, Hudeybiye'de Hz. Peygamber'i destekleyeceklerine dair yemin eden Müslümanlara mükâfat olarak verilecek olan fethi haber vermektedir. O halde esâbe fiilinin Kuran'da hem mükâfat hem de ceza anlamında kullanıldığını ancak iki yerde iyi, bir yerde kötü bir karşılığı ifade etmesinden dolayı bu kelimenin daha ziyade mükâfat anlamına geldiğini söylemek mümkündür.

Sevabın "süvvibe" şeklinde fiil olarak geçtiği yer Mutaffifin Suresi'nin, "Kâfirler yaptıklarının cezasını buldular mı?" ayetidir. Buradaki süvvibe fiili ile, dünyadayken müminlerle alay etmekten zevk duyan inkarcıların, âhirette bu yaptıklarının karşılığını görecekleri bildirilmektedir. Şu halde Kuran'da sadece bir yerde geçen süvvibe kelimesinin kafirlere ahirette verilecek olan ceza için kullanıldığı söylenebilir.

Sevabın isim ve fiil olarak Kuran'da nasıl kullanıldığını bu şekilde belirledikten sonra hadislerde sevap kavramını da incelemek yerinde olacaktır.

⁵⁰ Bakara, 2/125.

⁵¹ Al-i İmran, 3/153.

⁵² Maide, 5/85.

⁵³ Fetih 48/18.

3. Hadislerde Sevap Kavramı

Kütübü tis'a olarak bilinen meşhur hadis külliyyatında sevap kavramının yirmiden fazla yerde isim, otuzdan fazla yerde de fiil olarak geçtiği görülmektedir. Hadislerde bu kavram daha ziyade isim olarak sevâb, fiil olarak da "sâbe", "esâbe", "süvvibe"⁵⁴ şeklinde kullanılmıştır. Söz konusu eserlerde sevap kavramının genel olarak Kuran, ezan, namaz, zekat, hac gibi ibadetle ilgili bölümlerde, zühd, rikâk gibi ahlakla ilgili bölümler ile nikah, av, ticaret ve vasiyetler gibi muamelâtla ilgili bölümlerde, ayrıca megâzi ve menâkıb gibi siyerle ilgili bölümlerde geçtiği görülmektedir.

3.1. İsim Olarak Hadislerde Sevap

Kavramın "sevâb" şeklinde isim olarak kullanıldığı bazı hadisler özetle şöyledir:

Tarik b. Murakkı, savaşa hazırlık sırasında doğacak kızlarından ilkiyle evlenme karşılığında (sevâb) bir sahabiden mızrağını ister. Mızrağını veren sahabi bunun karşılığında daha sonra Tarık'tan dünyaya gelen ilk kızını ister. Aralarında mehir konusunda tekrar anlaşmazlık çıkınca sahabi durumu Hz. Peygamber (a.s.)'e sorar. Resulullah da bu anlaşmayı terk etmelerinin daha uygun olacağını söyler.⁵⁵ Bu hadiste geçen "sevâb" kelimesiyle, anlaşma gereği mızrağa karşılık olarak verilen kız çocuğu ifade edilmiştir. Buna göre hadisteki sevap kelimesi, sözlük anlamına uygun olarak dünyevi bir karşılığı ifade etmektedir.

Resulullah'ın görmüş olduğu rüyayı anlattığı bazı hadislerde de sevap, Allah tarafından verilen hayrın, doğruluğun karşılığı olarak zikredilmiştir. Şöyle ki; Hz. Peygamber (a.s.) rüyasında, Mekke dışında bir yere doğru hicret ettiğini görür, orada bazı sığırlar da vardır. Sonradan anlar ki gördüğü o yer Medine'ye, o sığırlar da Uhud günü şehid edilen müminlere işaretler. Hz. Peygamber'in aynı rüyada görmüş olduğu hayır da, Allah'ın lütfettiği iyilikler ile bedir gününden sonra Allah'ın müminlere vermiş olduğu doğru sözlülüğün mükafatıdır (sevâbıdır).⁵⁶ Bu rüya başka yerlerde şöyle anlatılır: Allah Resulü'nün rüyasında salladığı bir kılıcın baş tarafı kesilir, bu Uhud savaşında şehid olan müminlere işaretler. Hz. Peygamber, kılıcı tekrar salladığında onun daha da güzelleştiğini görür. Bu da Allah'ın lütfettiği fethe ve müminlerin toplanmasına işaretler. Yine aynı rüyada görülen sığır Uhud'da şehit olan müminlere, hayır da Allah'ın verdiği iyilik ve doğruluğun sevabına⁵⁷ işaretler. Görüldüğü gibi her iki hadiste de sevap kavramı, müminlerin savaşma ve cihatta sabretme hususundaki gösterdikleri sadakatten dolayı Allah'ın vermiş olduğu zafer ve bir araya gelme gibi hayır ve iyiliklerini ifade etmektedir.

⁵⁴ Bkz. Wensinck, Arent Jean, el-Mu'cemü'l-Müfehres Li-Elfazi'l-Hadis'in-Nebevi, Leiden, 1936, I, 307-313.

⁵⁵ Ebu Davud, "Nikah", 27; bkz. Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI, 366.

⁵⁶ Buhari, "Tabir", 39, "Magâzi", 10; bkz. Müslim, "Rüya", 20; İbn Mace, "Rüya" 10.

⁵⁷ Dârimî, "Rüya", 13; bkz. Buhari, "Menakıb", 25.

Bazı hadislerde sevap kavramı cennet ödülünü anlatmak için kullanılmıştır. Bunlardan birinde, çocuğunu kaybetmiş fakat sabredip Cenab-ı Hak'tan ecirini bekleyerek takdire boyun eğen mümine, Allah'ın cennetten başka mükafat (sevâb) vermeye razı olmayacağı⁵⁸ bildirilmektedir. Sabrın önemini anlatan diğer bir hadiste de, musibetin ilk gelmesi anında sabrederek sevabını isteyen kişi için Yüce Allah'ın cennete girmekten başka sevaba razı olmayacağı⁵⁹ vurgulanmaktadır. Başka bir yerde de Hz. Peygamber, övgüye layık kırk hasletten söz eder. Bunlardan en üstünü sevabını umarak ve vaat edilen şeyi tasdik ederek işleyen kimsenin durumudur ki Allah onu bu sayede cennete koyar.⁶⁰ Görüldüğü gibi bu hadislerde sevap kavramı sabır gibi salih ameller işleyen kişiler için ahirette verilecek olan cennet karşılığını ifade etmektedir.

Zühd babında geçen bir hadiste musibet ile sevap arasında şöyle bir ilişki kurulmaktadır: "Dünyadan yüz çevirmek, helal olan şeyi haram kılmak ya da malı elden çıkarmak değildir. Dünyaya rağbet göstermemek elinde olana Allah'tan fazla güvenmemektir. Bir musibet geldiği zaman sevabından dolayı ona gösterdiğin sebat, başına o musibetin gelmemiş olması arzusundan daha fazla olmasıdır".⁶¹ Buna göre bir müminin karşılaştığı musibete katlanması, o musibetin hiç gelmemiş olmasını temenni etmesinden daha fazla sevap kazanmasına vesile olmaktadır. Böyle bir özelliğin dünyaya fazla meyiletmeyen kimselerin vasfı olduğu anlaşılmaktadır ki bu kimseler sahip olduğu imkanlara Allah'tan fazla itibar etmezler.

Şehitlerin durumlarından bahseden diğer bir hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: "Şehitlerden başka ölüp de cennete girdikten sonra, bu dünyaya geri dönmeyi isteyecek hiç kimse yoktur. Şehit, göreceği sevaptan dolayı dünyaya tekrar tekrar dönüp öldürülmeyi arzu edecektir".⁶² Görüldüğü gibi bu hadiste, Allah yolunda şehit edilen kimselerin ahirette görecekleri sevabın önemi vurgulanmaktadır ki o kimse böyle bir sevaba ulaşmak için tekrar tekrar öldürülmeyi arzu eder.

Hz. Peygamber'in bildirdiğine göre, "sevabı en çabuk olan hayır, yarattıklarından birine iyilik etmek ve akraba ile iyi geçinmektir. Cezası en çabuk gelecek olan şer de, yarattıklarına kötü davranmak ve akraba ile iyi ilişkiyi kesmektir".⁶³ Buna göre Allah'ın yarattığı varlıklara iyilik etmek ve akrabayla iyi ilişkilerde bulunma gibi hayırlar sevabı en hızlı olan ameller olmaktadır. Başka bir hadiste haber verildiğine göre, "herhangi birinin Kuran okuması ve Allah'ı zikretmesi ihtiyaçlarını O'ndan istemesine engel olsa da Allah ona isteyenlerin en üstün sevabını verecektir".⁶⁴ Ve yine Allah Resulü'nün beyanına göre, "kıyamet günü insanlar toplandığında, Allah rızası için yaptığı bir ibadete başkasını ortak eden

⁵⁸ Nesâî, Cenâiz, 23.

⁵⁹ İbn Mâce, Cenâiz, 55; bkz. Tirmizi, "Zühd", 58; Dârimî, "Rikâk", 76; Ahmed b. Hanbel, II, 265, V, 259.

⁶⁰ Buhârî, "Hibe", 35; Ebu Davud, "Zekat", 42; İbn Mâce, "Hibât", 6; Muvatta, "Ekdiye", 42; Ahmed b. Hanbel, II, 160, 194, 197.

⁶¹ İbn Mâce, Zühd, 1.

⁶² Dârimî, "Cihad", 18.

⁶³ İbn Mâce, Zühd, 23.

⁶⁴ Dârimî, "Fedâilü'l-Kuran", 6; bkz. Tirmizi, "Fedâilü'l-Kuran", 25.

kimseye, bu ibadetin sevabını Allah'tan başkasından istemesi", söylenecektir.⁶⁵ Görüldüğü gibi bu tür hadislerde ihlasla yapılan ibadetlerin Allah tarafından ödüllendirileceği, niyeti samimi olmayan kimselere Allah tarafından bir karşılık verilmeyeceği ifade edilmektedir.

Zekat verdiğinizde, "Allah'ım bu zekatı borç değil, büyük bir sevaba vesile eyle", demek suretiyle "zekatın sevabını istemeyi unutmayın"⁶⁶ diyen Hz. Peygamber, "körüğün, altın ve gümüşün kirini gidermesi gibi hac ve umrenin de günahları sileceğini ve makbul olan hacc sevabının ancak cennet olacağını"⁶⁷ haber vermektedir. Görüldüğü gibi bu hadislerde zekat ve hac gibi ibadetlerin sevabının cennet olacağı vurgulanmaktadır.

Netice itibarıyla içinde isim olarak sevap teriminin geçtiği hadislerle ilgili olarak şunları söylemek mümkündür:

Bu hadislerde geçen sevap kavramı, hem dünya hem de ahiretle ilgili yapılan amellerin karşılığını ifade etmektedir. Herhangi bir anlaşmada bir şeye karşılık olarak verilmesi vaat edilen başka bir şey de sevap kelimesiyle ifade edilmektedir. Sevap aynı zaman da Yüce Allah'ın iman, ihlas ve sabır gibi vasıflara sahip müminlere hem bu dünyada hem de ahirette vereceği mükafatı ifade etmektedir. Allah yolunda yapılan cihatta elde edilen zafer ve ganimet gibi iyilikler, müminlerin topluluk halinde güven içinde yaşamaları, Allah'ın Müslümanlara vermiş olduğu dünyevi mükâfatlarından bazılarıdır. Şehit olan ya da ibadetlerinde şirk koşmayan samimi müminlere de Allah ahirette cennet karşılığını verecektir. Zekat ve hac gibi ibadetlerde ihlaslı olmak, yaratılmışlara iyi davranmak ve akrabayla iyi ilişkiler kurmak sevabın derecesini arttırmaktadır.

3.2. Fiil Olarak Hadislerde Sevap

Hadis kitaplarında sevap kavramı fiil olarak "sâbe", "süvvibe" ve "esâbe" şeklinde geçmektedir. Söz konusu eserlerde "sâbe" fiilinin genel olarak toplanmak, dönmek ya da eski haline dönmek anlamlarında kullanıldığı görülmektedir. Bunlardan bazıları şöyledir:

Hz. Aişe'den nakledilen bir hadise göre "Hz. Peygamber'in gündüzleri yayıp geceleri oda yapmak için kullandığı bir hasırı vardı. İnsanlar burada toplanıp (sâbe) O'nun arkasında namaz kılarlardı".⁶⁸ Aynı olay başka hadiste, "Resulullah, gündüzleri yaydığı hasırla geceleri oda yapar ve içinde namaz kılar, bir gece insanlar da toplandı",⁶⁹ şeklinde biraz daha farklı anlatılmaktadır. Bu hadislerde geçen "sâbe" fiili Hz. Peygamber'in etrafında insanların toplandığını ifade etmektedir.

⁶⁵ İbn Mâce, Zühd, 21; bkz. Ahmed b. Hanbel, III, 466, VI, 215.

⁶⁶ İbn Mâce, "Zekât", 8.

⁶⁷ Tirmizi, "Hacc", 2; Nesâî, "Hacc", 3.

⁶⁸ Buhari "Fedâilü'l-Kuran", 6; bkz. Ahmed b. Hanbel, II, 167, IV, 177.

⁶⁹ Müslim, "Salâtü'l-Müsâfirin", 215.

Sâbe fiilinin toplanma anlamında kullanıldığı diğer hadisler de şöyledir: “Hz. Peygamber’in sahabeden birini ziyaret ettiğini duyan mahalle sakinleri evde toplanırlar”.⁷⁰ “Güneş tutulduğunda Resulullah mescide gider, insanlar da onun etrafında toplanırlar ve Resulullah onlara iki rekat namaz kıldırır”.⁷¹ “Hz. Peygamber bir gün minbere çıkıp ey insanlar yakınımaya gelin deyince, sahabiler ona doğru toplanırlar”.⁷² “Resulullahla birlikte yolculuk eden ashab develerin olduğu yerde toplandı”.⁷³ Görüldüğü gibi bu hadislerde sâbe fiili insanların bir yerde toplanmasını ifade etmektedir.

Diğer bir hadisteki, “insanlar İslam’a döndükleri (sâbe) zaman helal ve haram nazil oldu”,⁷⁴ ifadesinde sâbe fiili insanların İslam’a girdiklerini anlatmak için kullanılmıştır. “Ebu Ubeyde’nin kumandan olduğu 300 kişilik bir seferde on beş gün konaklamak gerekince açlık baş gösterir. Ve oradakilerin bedenleri açlıktan, zayıf oldukları önceki haline döner”.⁷⁵ Bu hadislerin ilkinde “sâbe” fiili dönmek, ikincisinde de ilk haline dönmek anlamında kullanılmıştır.

Sevabın “süvvibe” şeklinde fiil olarak geçtiği hadislerde, daha ziyade namaz için kamet etme ve ezanda tesvib yapma anlamında kullanıldığı görülmektedir. Bu hadislerden bazıları da şöyledir:

“Namaz için kamet getirildi (süvvibe) ve Resulullah namaza durdu”.⁷⁶ “Resulullah, namaza ikamet edildiği vakit sakın ona koşarak gelmeyin, ağır ağır sekinetle gelin”,⁷⁷ buyurdu. “Hz. Peygamber, namaz için nida edildiğinde, şeytan ezanı işitmemek için yellenerek kaçır. Müezzin ezanı bitirince yine gelir. Namaz için kamet getirilince tekrar kaçır. Müezzin kameti bitirince gelir, insan ile nefsi arasına girer”,⁷⁸ buyurdu. Süvvibe fiili aynı zamanda ezanda tesvib (es-salâtü hayrun mine’n-nevm’i 2 defa söylemek) yapmak anlamında da kullanılmaktadır. Tirmizi, ve Ebu Davud⁷⁹ sünenlerine, “Sabah namazında tesvib”, ve “Ezanda tesvibin hükmü” diye bir başlık koymuşlardır. Görüldüğü gibi bu hadislerde süvvibe fiili namaz için, nida etme ve kamet getirme anlamlarına gelmektedir.

Hadislerde sevap kavramının fiil olarak kullanıldığı son şekilde “esâbe” dir. Rivayetlerdeki esâbe fiilinin genelde mükafat anlamına geldiği görülmektedir. Bunlardan birine göre, “Resulullah hediye kabul eder ancak hediyeye karşı mükafat

⁷⁰ Buhari, “Salât”, 46, “Tehecüd” 36, “Etime”, 15, “Mesâcid”, 263, bkz. Ahmed b. Hanbel, IV, 44, 6,325.

⁷¹ Buhari, “Kusûf”, 17; bkz. Buhari, “Libas”, 2; Nesâi, “Kusuf”, 16; Ahmed b. Hanbel, V, 37.

⁷² Buhari, “Cumua”, 29; bkz. Ahmed b. Hanbel, V, 449.

⁷³ İbn Mâce, “Ticârât”, 67.

⁷⁴ Buhari “Fedâilü’l-Kuran”, 6

⁷⁵ Müslim, “Sayd”, 18; bkz. Nesâi, “Sayd”, 35; Dârimî, “Sayd”, 6.

⁷⁶ Ebu Davud, “Cihâd”, 16. Tirmizi, “Tefsiru’l-Kuran”, 38; bkz. Ahmed b. Hanbel, I, 450, III, 342, V, 243.

⁷⁷ Müslim, “Mesâcid”, 152, 153, 154; bkz. Muvatta, “Nidâ”, 4; Ahmed b. Hanbel, II, 427,460, vd.

⁷⁸ Buhari, “Ezan”, 4, “Amel fi’s-Salat”, 18, “Sehv”, 6, “Bedü’l-halk”, bkz. Müslim, “Salat”, 19, “Mesâcid, 83;

Ebu Davud, “Salat”, 31. Nesâi, “Ezan”, 30, “Sehv”, 35; Darimi, “Salat”, 11, 174; Muvatta, “Nidâ”, 6. Ahmed b. Hanbel, II, 212, vd.

⁷⁹ Ebu Davud, “Salat”, 44.

verirdi (esâbe)".⁸⁰ "Hz. Peygamber, kişi, karşılığı verilmediği sürece verdiği hibeyi geri alma hakkına sahiptir",⁸¹ buyurmuştur.

Netice itibarıyla sevap kavramının fiil olarak kullanıldığı hadislerle ilgili olarak şunları söylemek mümkündür: Sevap kavramı hadislerde fiil olarak sâbe, süvvibe ve esâbe şeklinde kullanılmaktadır. Sâbe fiilinin toplanmak, dönmek ya da eski haline dönüşmek manasıyla sevap kelimesinin sözlük anlamına uygun olarak kullanıldığı söylenebilir. Namaza çağrı anlamına gelen süvvibe fiilinin ise mecazi olarak sevap kavramıyla ilişkilendirildiği anlaşılmaktadır. Hadislerde sevap kavramına en uygun anlam, karşılık ve mükafat manasında esâbe fiilidir. Ancak incelenen hadislerde esâbe fiili sadece dünyevi bir karşılık olarak kullanılmıştır.

Ayet ve hadislerdeki sevapla ilgili bu bilgilerden sonra bazı kelimelerin bu konudaki değerlendirmelerine yer vermek yerinde olacaktır.

4. Kelamcılara Göre Sevap

Ehli Sünnet ile Mutezile mezhepleri arasında sevabın hak edilmesi ya da dünyada mı, ahirette mi gerçekleşeceği konusunda bazı tartışmalar yapılmıştır. Bu bölümde, araştırmanın sınırları çerçevesinde, Selefiyye, Mutezile, Eşariye ve Matüridiye gibi Ehli Sünnet kelam ekollerinin sevapla ilgili görüşlerine mezheplerin önemli bilgileri esas alınarak ana hatlarıyla yer verilecektir. Öncelikle Selefiyye'nin sevap konusuna yaklaşımına değinilip daha sonra Ehli Sünnetten farklı görüşleri ileri süren Mutezilenin iddiaları belirlenecektir. Bundan sonra da Eşari ve Matüridi gibi Ehli Sünnet kelam ekollerinin Mutezileye verdiği cevaplar üzerinde durulacaktır.

4.1. Selefiyye'nin Sevap Konusuna Yaklaşımı

İlk alimler geçmiş İslam büyükleri manasına gelen Selefiyye akaid konularında nasları ve müteşbihatı olduğu gibi kabul ederek teşbih ve tevile gitmeyen ilk Ehli Sünnet mezhebinin adıdır.⁸² Sevap hakkında da benzer yaklaşımı sürdüren selef bilgilerinin bu konuda çok farklı görüş bildirmedikleri söylenebilir.

İlk dönemin önemli bilgilerinden İbn Abbas'a göre dünyada hayır ve şer işleyen hiçbir mümin ve kafir yoktur ki Allah ona kıyamet günü karşılığını vermesin, mümin iyilik ve kötülüklerin karşılığını görür, Allah kötülüklerini bağışlar, iyiliklerini, sabit kılar, Kafir gelince Allah onun iyiliklerini reddeder kötülükleriyle azap eder.⁸³ Muhammed b. Kaab'a göre de kafir dünyadan çıkıncaya kadar malı, ehli ve çocukları üzerinde sevabını görür, Allah katında onun için hayır yoktur. Mümin dünyadan çıkıncaya kadar, malı, ehli ve çocukları üzerinde cezasını görür, Allah katında onun

⁸⁰ Tirmizi, "Birr", 34; bkz. Ahmed b. Hanbel, I, 295.

⁸¹ İbn Mace, "Hibe", 6; ayrıca bkz. Ebu Davud, "Tatavvu", 14.

⁸² Bkz. Topaloğlu, Bekir, Kelam İlimi Giriş, İstanbul 1985, s. 113-119.

⁸³ Begavi, Ebu Muhammed Hüseyin b. Mesud, Tefsirü'l-Begavi: Meâlimü't-Tenzil, thk. Halid Abdurrahman Ak, Beyrut 1987, IV, s.516.

için şer yoktur.⁸⁴ Bu açıklamalara göre sevabın hem bu dünyada hem de ahirette görülen bir karşılık olduğu anlaşılmaktadır.

Selefiyye'nin önemli temsilcilerinden İbn Teymiyye'nin (728/1328) sevap hakkındaki şu açıklamaları bu mezhebin görüşlerini özetler mahiyettedir:

Allah, kulun fiilini sonucu itibarıyla övülmek ve yerilmek için yaratmıştır. Mesela namaz gibi salih amelde kul, kalbiyle ve yüzüyle O'na yönelir, ihlaslı olur, iç alemine yönelir, namazı oluşturan güzel kelimeleri ve salih amelleri anlar. Bunu hemen kalbinin nurlanması, göğsünün genişlemesi, mutmain olması, amelinin artması, yakînin oluşması, aklının ve bedeninin kuvvetlenmesi, yüzünün aydınlanması, kötülüklerin ve fuhşiyatın son bulması, kalpte sevginin oluşması, belanın gitmesi ve bizim bilmediğimiz Allah'ın bildiği şeyler takip eder. Sonra nur, ilim, yakın gibi bu sonuçlar kendi türünden veya başka cinsten diğer sonuçlara yol açar ve büyür. Bu sebeple denilir ki; güzelliğin sevabı daha sonra da güzelliiktir. Kötülüğün cezası daha sonra da kötüdür. Mesela yalan gibi kötü amel, yalancıyı o anda kalbindeki zulmetiyle, göğsünün kasveti ve daralmasıyla cezalandırır. İşte bu tür amellerden kalan bu tür sonuçlar sevap ve ikabdır. Allah'ın yarattığı bütün sebepler sonuçlarına sebep olduğu gibi bir amelin sonucu da başka birini başlatmaktadır.⁸⁵ İbn Teymiyye'nin bu açıklaması, daha sonra görüleceği üzere Mutezile mezhebinin sevabın sadece ahirette olacağı görüşüne cevap şeklindedir. Buna göre müminler iyi veya kötü yaptıklarının sonucu olarak bu dünyada da karşılığını görmeye başlarlar.

Selefiyyeye göre sevap Allah'ın fiillerindedir. Allah, sevabı ve cezayı da bir kul için dünyada hemen verebilir, sevap ve cezanın ahirete ertelenmesi gerekli değildir. Bu ikisi sorumlukta iç içedir. Allah, kullarına sevap olarak nimetlerini genişletebilir. Ölüm açlık ve belalar, ceza mahiyetindedir. Selefe göre sevap zorluklardan arınmış olarak tanımlanmaz. Bir kısım sevabın zor olması onun adını değiştirmez. Mükellef için sevap ve cezanın hemen olması da gerekmez. Selefe göre sevap ve ceza amellere göre düzenlenir.⁸⁶ Görüldüğü gibi selefiyye anlayışında sevap Allah için vacip değildir. Yüce Allah dilediğini mükafatlandırır, dilediğini de azap eder. Sevabın sadece ahirete ertelenmesi de söz konusu değildir, sevap bu dünyada meşakkatle iç içe de olabilir. Ancak Selefiyye mezhebinin bu görüşlerine Mutezilenin muhalif davrandığı görülmektedir.

4.2. Mutezilenin Sevap Konusuna Yaklaşımı

Bilindiği gibi Mutezile mezhebi akaid konularında naklin yanında akla da önem veren, akılla çatışıyor gibi gördüğü nakli, aklın ışığında yorumlayan bir metot takip etmektedir. Mutezile'nin bu yolla oluşturduğu tevhid, adl, va'd ve va'îd, el-menzile

⁸⁴ Begavi, Meâlimü't-Tenzil, IV, s.516.

⁸⁵ İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddin Ahmed, Mecmu-u Fetâvâ, thk. Abdurrahman b. Muhammed, Riyad 1381, VIII, 395,96, 97.

⁸⁶ Câbir Zâid İd es-Sîmîrî, Kadıyyetü's-Sevab ve'l-İkab Beyne Medaris'i'l-İslamiyyin: Beyanen ve Ta'silen, Hartûm, 1995, s. 37, 38.

beyn'el-menzileteyn ve emri bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker gibi beş temel prensibi içinde sevap kavramı daha ziyade va'd ve va'fd başlığı altında incelenmektedir. Bu bağlamda Mutezilî bilginleri sevap konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Ancak burada mezhebin görüşleri ele alınırken büyük ölçüde Kadı Abdülcebbar'ın (ö.415/1025) eserleri esas alınacaktır.

Kadı Abdülcebbar'a göre, Yüce Allah'ın canlılar için yarattığı menfaatler üçe ayrılır. Birincisi lütuftur ki failin başkasına verip vermeme hususunda serbest olduğu yararadır. İkincisi olan ivaz da, Allah'ı tazim ve yüceltme (iclâl) dışında elde edilen yararadır. Bunlardan üçüncüsü olan sevap ise Allah'ı tazim ve yüceltme yoluyla hak edilen menfaattir. Birisine verilen menfaatler, ya hak edilmiştir ya da hak edilmemiştir. Eğer hak edilmeden verilmişse bu bir lütuftur. Bunun aksine eğer hak edilerek verildiyse burada iki ihtimalden biri vardır. Eğer Allah'ı tazim ve yüceltme dışında hak edilmişlerse bu durumda ivaz söz konusudur. Ya da Allah'ı tazim ve yüceltme şeklinde hak edilmişlerdir ki bu durumda sevaptır. Lütfu gelince, Yüce Allah'ın çeşitli menfaat ve ihsanla iyilikte ya da lütufta bulunmadığı hiçbir canlı varlık yoktur. Ivazı yüce Allah mükellef olana da olmayana da verir. Sevapta ise mükelleften başkasının nasibi yoktur. Sadece mükellef sevabı hak eder.⁸⁷

Görüldüğü gibi Kadı Abdülcebbar'ın bu görüşleri Mutezile mezhebinin sevap konusuna yaklaşımını özetler mahiyettedir. Buna göre bir canlıya verilen menfaatler lütuf, ivaz ve sevap olarak üçe ayrılır. Bu tasnife göre Allah'ı tazim ve yüceltme yoluyla hak edilen menfaat olan sevap için öncelikle mükellef olmak gerektiği ön plana çıkmaktadır. Bu durumda mükellef olmayan çocuklara verilen menfaat ise sevap değil ivaz olmaktadır.

Mutezile'ye göre tazim ve yüceltme yoluyla hak edilen her türlü fayda olarak tanımlanan sevap bu şartlardan biri gerçekleşmezse olmaz. Yani fayda değil de zarar olsa sevap olmaz, eğer hak edilmemiş olsa bu sefer lütuftan farklı olmaz, yine tazim ve yüceltme yoluyla hak edilmiş olmasa ivazdan ayrılmaz.⁸⁸ Görüldüğü gibi Mutezileye göre bir şeyin sevap olabilmesi için tazim ve yüceltme yoluyla hak edilmiş olması ve menfaat olması gerekmektedir. Bu şartlardan biri eksik olunca sevap olmaz. O halde sevabın olması için bütün bu şartların gerçekleşmesi gerekmektedir.

Sevabın dünyada mı ahirette mi olacağı konusunda da Mutezile ekolünün kendi arasında ihtilaf vardır. Nazzam'a göre sevap sadece ahirette söz konusudur; yüce Allah'ın bu dünyada müminlere verdiği sevgi ve dostluk gibi güzellikler sevap değildir. Çünkü yüce Allah, imanlarının artması ve buna karşılık şükür sınavından geçmeleri için bu bağıışı yapmaktadır.⁸⁹ Mutezile alimlerinden bazılarına göre ise

⁸⁷ Kadı Abdülcebbar, Şerhü'l-Usulî'l-Hamse, thk Abdülkerim Osman, Kahire, 1988, s.85; Kadı Abdülcebbar, Mugni, thk Muhammed Ali Neccar, Kahire, 1963, XI, s. 410.

⁸⁸ Kadı Abdülcebbar, Şerhü'l-Usulî'l-Hamse, s. 700; bkz. Kadı Abdülcebbar, el-Muhit bi't-Teklif, thk. Ömer es-Seyyid Azmi, Kahire, (t.y.), s. 288, 289; Kadı Abdülcebbar, el-Mugni fi Ebvabi't-Tevhid ve'l-Adl, thk Ahmed Fuad Ehvani, Kahire, 1963, VI/II, s. 99.

⁸⁹ Eşari, Ebü'l-Hasan, Makalatü'l-İslamiyyin ve İhtilafü'l-Musallin, tsh. Hellmut Ritter, İstanbul, 1930, s. 266; bkz. Kadı Abdülcebbar, Mugni, XI, s.523.

sevap dünyada da olabilir. Yüce Allah'ın dünyada müminlere verdiği dostluk ve rıza sevap kapsamına girer.⁹⁰ Görüldüğü gibi Mutezile mezhebi sevabın dünyada mı yoksa ahirette mi olacağı konusunda hem Ehli Sünnet ile hem de kendi arasında ihtilafa düşmüşlerdir. Ancak önemli Mutezile alimlerine ve hakim olan görüşe göre sevap ahirette gerçekleşecektir.

Mutezile'ye göre sevabın gerçekleşmesi Allah'ın vadiyledir ki Allah vadinden dönmez.⁹¹ Buna göre kulun şartlarını yerine getirerek hak etmesi durumunda sevap Allah'a vacip olur.⁹² Sevap ancak sorumlu ve gerekli kılınan fiili teşvik etmek için vacip olur.⁹³ Çünkü sevabın failine onu işlemek zorluk verir veya zorluğa düşmüş kişi hükmünde olur. Bunun için Allah'ın övgüsünü hak eder. O güçlüğü yapana karşılık verilmesi vacip olmazsa sevabın hak edilmesi de caiz olmaz. Bilakis ondaki sıkıntı muhal olur.⁹⁴ Görüldüğü gibi Mutezile mezhebine göre sevap Allah üzerine vacip olmaktadır.

Kadi Abdülcebbar sevabın vacip oluşunu da şu şekilde ispatlamaya çalışır:

Sevap ancak kendisinde vacip oluşunu gerektiren şey bulunan fiilden dolayı hak edilir. Akıllı kişi bu fiilin niçin iyi ve vacip olduğunu aklıyla bilir. Fiil meşakkatli olduğunda açıklananlardan başkasına itibar edilmez. Bunun dışında olay ancak sem'i (nakli) olarak açıklanır. Çoğu kez fiil, ibadet ve Allah'a yakınlaşmak için yapıldığından maslahat olmasını gerekli kılan yolla sevap hak edilmiş olur. Birçok defa bu şekilde davranıldığında sevabın artarak hak edildiği nakli olarak bildirilmiştir. Şu halde bu durumu, sevabın kazanılmasında akılla bir şart ileri sürmek olarak görmek muhaldir. Bu doğru olsaydı, övülmeyi hak etmede de onunla şart kılmak gerekirdi.⁹⁵ Mutezile'nin bu açıklaması, Allah'ın fiiliyle kulun yaptığı arasında bir birleştirme gayretidir. Kulun iyilik ve kötülüklerine sevap ve ikabın benzetilmesidir ki bu yaklaşım Mutezile düşüncesinin merkezini oluşturur.⁹⁶

Netice itibarıyla Mutezilenin sevapla ilgili görüşleri şöyle özetlenebilir: Sevap Allah'ı tazim ve yüceltme yoluyla hak edilen menfaattir. Sevabın olabilmesi için tazim ve yüceltme yoluyla hak edilmiş olması ve menfaat olması gerekmektedir. Kulun bu şartlara uygun olarak hak ettiği sevabı vermek Allah için vaciptir. Sevap ancak mükellef olan için gerçekleşir. Mutezile'de hakim olan görüşe göre sevap dünyada değil ahirette gerçekleşecektir. Halbuki Selefiyye'ye göre sevap hem dünyada hem ahirette olabilmektedir. İki mezhebin arasında sevabın ahirette olacağına dair ittifak varken Mutezile bu dünyada sevabın gerçekleşmeyeceğini söyleyerek farklılık gösterir. Sevabın ahirette gerçekleşmesi mümkünse bu dünyada da gerçekleşmesine bir engel olmasa gerekir.

⁹⁰ Eşari, Ebü'l-Hasan, Makalatü'l-İslamiyyin, s.266.

⁹¹ Kadi Abdülcebbar, Şerhü'l-Usulü'l-Hamse, s. 611-612.

⁹² Kadi Abdülcebbar, el-Mugni, XI, s.85, 218.

⁹³ Kadi Abdülcebbar, el-Mugni fi Ebvabi't-Tevhid ve'l-Adl, thk Mustafa Sekka, Kahire, 1963, XIV, s.54.

⁹⁴ Kadi Abdülcebbar, el-Mugni, XIV, s.179.

⁹⁵ Kadi Abdülcebbar, el-Mugni fi Ebvabi't-Tevhid ve'l-Adl, thk. İbrahim Medkur, Kahire, 1963, XII, s. 279.

⁹⁶ Câbir Zâid İd es-Sîmîrî, Kadıyyetü's-Sevab, s. 39.

4.3 Eşarilerin Sevap Konusuna Yaklaşımı

Mutezilenin sevap hakkındaki görüşlerine karşı çıkan Eşari mezhebine göre vacip kılınan şeylerin hepsi nakli olmalıdır. Akılla hiçbir şey vacip yapılamaz, güzel ve çirkin akılla belirlenmez. Nimetlerin şükürü, ibadetlerin sevabı, günahkarın cezası akılla değil sem'i olarak vacip olur. Akılla Allah'a bir şey vacip kılınamaz, salah, aslah ve lutuf da akılla belirlenmez. Allah sevap ve ceza olarak kullarına karşılık vermeye kadirdir. Sevap, nimetler ve lutuf hepsi onun fazlındandır. Ceza ve azap da onun adaletidir.⁹⁷ Bu sebeple ibadet sevabın illeti olmadığı gibi günah da cezanın illeti değildir. Yüce Allah için herhangi bir kimseye sevap vermesinin zorunlu olması gibi bir durum söz konusu olamaz. Bilakis, Allah bir kula ne verirse, bu, Onun lütfünün, verdiği ceza da adaletinin eseridir. Ama yüce Allah'ın kul için gerekli gördüğü şey, kula vaciptir. Hiç kimse Allah'ı zorunlu kılamaz ve Allah üzerinde vacip mahiyetinde bir yükümlülük de olamaz.⁹⁸

Eşariler, “övgü ve sevap ile yergi ve ceza bir failin fiiliyle gerçekleşir”, şeklinde bir görüşü kabul etmedikleri için bunların o failin yarattığı veya meydana getirdiği bir şey olmasını da kabul etmezler. Bunların hepsi Allah'ın hükmüyle olur. Dolayısıyla da Onun hükmüyle vacip ve hak edilmiş olurlar. Yoksa bir zorlayıcı, O'nun için gerekli kıldığı bir fiili yaratmasını O'na vacip kılmış olması gibi bir durum söz konusu olamaz.⁹⁹

Eşarilere göre sevap ve ceza hayrı, şerri, imanı ve küfrüyle kesplere taalluk eder ve taalluk ediş de aklen değil habere dayalı olarak gerçekleşir. Sevap da ceza da akıl bakımından vacip olmuş değildirler. Aksine, küfür üzere ölen kişi kaçınılmaz olarak ebedi cezaya çarptırılır derken icmanın genelleşmesini zorunlu kıldığı bir habere dayanırlar. Aynı şekilde büyük günahlardan kaçınmış olarak iman üzere ölen kişinin ebedi sevabı kazanması da haber yönüyle söz konusudur. Çünkü Onun haberinde yalanın olmasının imkansız olduğuna ilişkin delil vardır. Bunun aksine inanan Eşariler, sevap ile cezanın habere taalluk ettikleri şekliyle geçerli olduklarını kesin olarak ifade ederler.¹⁰⁰

Sevap Ehl-i Sünnet'e göre kesin bir karşılık değildir. O sadece Allah'ın bir lutfudur. Mutezile sevabın Allah için zorunlu olduğu ve cezanın da tevbe etmediği sürece büyük günah işleyen için vacip olduğu görüşünü benimsemiştir. Çoğunluğa göre ceza ve sevabın gereği vacip değildir. Çünkü sevabın boşa gitmesi caiz değil, ikabın ise Basralılar ve Bağdatlılardan bazı gruplara göre düşmesi caizdir.¹⁰¹ Sevap ancak itaat yoluyla olur. İtaat ise emre uygun davranmaktır. Ceza ancak isyan yoluyla

⁹⁷ Şehristânî, Muhammed b. Abdülkerim, el-Milel ve'n-Nihal, thk. Abdülaziz Muhammed Vekil, Kahire, 1968, I, s. 101-102.

⁹⁸ Bakillani, Muhammed b. Et-Tayyib, el-İnsaf fima Yecibu İ'tikaduhu ve La Yecuzü'l-Cehlu bihi, thk. İmadüddin Ahmed Haydar, Beyrut, 1986, s.74

⁹⁹ Bakillani, Muhammed b. Et-Tayyib, el-İnsaf, s.214-215.

¹⁰⁰ İbn Furek, Ebu Bekr Muhammed b. Hasan, Mücerred Makalati's-Şeyh Ebi'l-Hasan el-Eş'ari, thk. Daniel Gimaret, Beyrut, 1987, s.99.

¹⁰¹ Cüveyni, Ebü'l-Meali, el-İrşad ila Kavati'l-Edille fi Usul'i'l-İtkad, thk. Muhammed Yusuf Musa, Kahire, 1950, s. 381.

olur. İsyana ise nehye uygun ve emre aykırı davranmaktır.¹⁰² Görüldüğü gibi Eşariler burada daha ziyade Allah'a bir şeyin vacip kılınmasına karşı çıkarlar. Onlara göre sevap sadece Allah'ın bir lutfudur. Bir anlamda Ehli Sünnet'in diğer itikadi mezhebi olan Matüridiler'le aynı şekilde düşünürler.

4.4. Matüridilerin Sevap Konusuna Yaklaşımı

Matüridiler, amel ile ceza arasında bir bağlantı kurarlar. Onlara göre de ceza Allah'ın üzerine vacip değildir. Allah'ın ihsan ve ikabı, fazlı ve adaletiyledir. Cenabı Hakk'ın iyi davranışlara karşı ahirette vereceği karşılığın tamamı lutf olarak da anlaşılabilir. Çünkü O dünyada insan gücünün en son noktasına kadar teşekkür edilmeye hak kazandığı nimetler vermiştir. Bu sebeple ahiretteki mükafat ilahi lutuf konumunda kalır. Şu ayette görüldüğü üzere mükafatın kat kat artması da aynı durumdadır: "Kim Allah'ın huzuruna bir iyilikle gelirse ona on katı vardır. Kimde kötülükle gelirse o sadece getirdiğinin dengiyle cezalandırılır."¹⁰³ Bu ayette Allah kötülük ve günah konusunda hikmetin gerektirdiği denk bir cezadan söz etmiş, iyiliğin mükafatını ise lutfkarlığın gerektirdiği katlanma ile belirlemiştir. Zira mükafatlandırmada hareket noktası lutfkarlıktır.¹⁰⁴

İmam Maturidi sevap ve cezanın hükmünü kulun yapmış olduğu fiilin hakikati üzerine bina eder. Bir anlamda kesbin sonucuna göre, kulun fiili itaat olursa kendisine sevap verilir, günah olursa kendisine ceza verilir. Matüridi der ki, Allah dünyada kendisine itaat eden için sevabı, isyan edene de cezayı vaat etmiştir. İtaat ile isyan kendi fiili olunca bahsedilen sonuçlara da kendisi muhatap olur. Eğer mükafat ve ceza gerçek manada kula aitse bunları doğuran emirlere uyma, yasaklardan sakınma ve benzeri fiiller de kula ait olur.¹⁰⁵

İmam Pezdevi (493/1100) Matüridiyye'nin görüşünü şöyle özetler: Bize göre Allah'a hiçbir şey vacib değildir. O dilediğine elem ve sıkıntı verir, bundan başka dilediğini de sevap verir.¹⁰⁶ Ancak Allah'ın kullarına vaat ettiği şey kendisine gerekli kıldığı vacip hükmündedir.¹⁰⁷

Allah'ı inkar edip ona ortak koştan kimse iyilik ve hayır vasfını taşımaz, çünkü bu kimse onun varlığını benimsememekte, emrini ve yasağını inkar etmektedir. Bu sebeple onun ilahi rahmeti bekleme ihtimali bulunmamakta ve azabın sürekli oluşu Allah'ın lutf ve keremiyle çelişki oluşturmamaktadır.¹⁰⁸ Kısaca sevap Allah'ın bir fazlı ve lutfudur. Sevabın hak edilmesi amelin karşılığının zaruri olarak alınması anlamına gelmez.¹⁰⁹ Sevap ve ceza arasındaki ilginin bir yönü insanın kesbidir. İnsan bir fiil

¹⁰² Bağdadi, Ebu Mansur Abdülkahir, Usulü'd-Din, Beyrut, 1981, s.25.

¹⁰³ Enam, 6/160.

¹⁰⁴ Matüridi, Ebu Mansur Muhammed, Kitabü't-Tevhid, thk. Fethullah Huleyf, İstanbul, 1979, s. 101.

¹⁰⁵ Matüridi, Kitabü't-Tevhid, s.226.

¹⁰⁶ Pezdevi, Ebu'l-Yüsr Muhammed, Usulü'd-Din, thk. Hans Peter Linss, Kahire 1963, s. 126.

¹⁰⁷ Bkz. Pezdevi, Usulü'd-Din, s.127.

¹⁰⁸ Matüridi, Kitabü't-Tevhid, s. 360. Maturidi'nin sevapla ilgili görüşleri için bkz. K. Tevhid, s.24, 42, 79, 80, 100, 101, 108, 134, 178, 185, 226, 235, 237, 256, 300, 306, 307, 339, 358, 359, 367, 373, 374, 376, 383.

¹⁰⁹ Teftazani, Sadeddin Mesud b. Ömer, Şerhü'l-Akâidi'n-Nesefiyye, thk. Ahmed Hicazi Saka, Kahire 1987, s.77.

yapmayı veya yaptığı işin sonucunu isteyendir. Fiili kesb etme yönüyle ihtiyarına uygun olarak irade ve kudretini hareket ettirir. Eğer kulluk bilerek ve ihtiyari olarak yapılırsa sevap olur, günah fiili de böyle. Bu Eşari alimlerinin görüşüne de uygundur.¹¹⁰

Sonuç

Sevap kavramının etimolojisine, Kuran ve hadislerdeki kullanımına ve kelam ekollerinin sevapla ilgili tartışmalarına yer verilen bu araştırmada sevabın anlamı, kullanımı ve hükmü hakkında İslam bilginleri arasındaki ihtilaflar değerlendirilmiştir. Belirlenebilen görüşler Kuran ve hadisler ışığında incelendiğinde şu neticeye ulaşmak mümkündür.

Sözlükte mükafat ve karşılık anlamlarına gelen sevap kavramı, İslam terminolojisinde Allah'ın emir ve yasaklarına uygun olarak yapılan amel, söz ve davranışların sonucunda Yüce Allah'tan beklenen mükafatı ifade etmektedir. Sevap kelimesi karşılık anlamındaki ceza ve ecir sözcükleriyle benzer, günah, azap ve ikab gibi kelimelerle de zıt anlamda kullanılmaktadır. Kavramın kökü olan, dönmek anlamındaki sevb kelimesi, naslarda isim olarak sevâb, mesûbe ve mesâb; fiil olarak ise sâbe, esâbe ve suvibe şeklinde geçmektedir. Bulunduğu yere göre ya da mecazi olarak farklı anlamlarda kullanılmış olsa da sevap kelimesi ve türevleri arasında "dönmek" anlamında ortak bir ilişki söz konusudur. Zira sevap da işlenen amelin kişiye hayır ya da şer olarak dönmelerini ifade eder. Başlangıçta iyi veya kötü her çeşit amelin karşılığı olarak tanımlanan sevap günümüzde yaygın olarak mükafat anlamında kullanılır hale gelmiştir.

Sevap teriminin türevleriyle birlikte Kuran'da yirmi yerde ve pek çok hadislerde geçmesi İslam'ın bu konuya verdiği önemi göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Ayetlerde isim olarak sevap, dünya ve ahiret sevabı, Allah'ın sevabı, Allah katından bir sevap gibi tamlamalar halinde ya da mastar haliyle kullanılmıştır. Söz konusu ayetlerde dünya ve ahiret sevabı öncelikli olarak imana, samimi niyetlere, içten gelerek yapılan dualara, salih amel ve sabıra göre kadın-erkek bütün müminlere verilen maddi ve manevi karşılıklar olarak ifade edilmiştir. Buna göre Müslümanlar'a dünyada verilen ilahi yardım ve zafer gibi nimetler dünya sevabı; ahirette verilen cennet ödülü de ahiret sevabı olmaktadır. Bu noktada, dünya ve ahiret arasındaki dengenin gözetilmesi, sadece dünya menfaati istenerek ahiretin ve gerçekte mükafat beklenen kimsenin sadece Allah olduğunun unutulmaması gerekmektedir.

Hadislerdeki sevap kavramı da amellerin dünya ve ahiretteki karşılığını ifade eder. Ancak genel olarak bakıldığında ayetlerde daha ziyade iman, cihattan korkmama, sabır gibi itikatla ilgili, hadislerde ise namaz, zekat ve hac gibi amelle ilgili mükafatlara ağırlık verildiği söylenebilir. Sevap kelimesi fiil olarak Kuran'da mümin ve kafirlere verilen mükafat ve cezayı ifade ederken hadislerde daha ziyade dönmek

¹¹⁰ Câbir Zâid, Kadiyyetü's-Sevab s. 209.

manasında sözlük anlamına uygun, bazen mükafat anlamında kimi zaman da mecazi olarak kullanılmıştır.

Ehli Sünnet ile Mutezile mezhepleri arasında sevabın hak edilmesi ile dünyada veya ahirette mi gerçekleşeceği konusunda bazı tartışmalar yapılmıştır. Mutezile'ye göre sevabın gerçekleşebilmesi için Allah'ı tazim ve yüceltme yoluyla hak edilmiş olması, daimi ve halis bir menfaat olması gerekmektedir. Mükellefin bu şartlara uygun olarak hak ettiği sevabı vermek Allah için vaciptir. Bu şartların dışındaki nimetler ya lütuftur ya da ivazdır. Mutezile aynı zamanda sevabın dünyada değil ahirette gerçekleşeceğini söyler. Ehli Sünnet mezheplerine göre ise sevap Allah'ın bir fazlı ve lütfudur. Sevabın hak edilmesi amelin karşılığının zaruri olarak alınması anlamına gelmez. Sevap Allah için vacip de değildir. Yüce Allah dilediğini mükafatlandırır, dilediğini azap eder. Sevabın tümüyle ahirete ertelenmesi de söz konusu değildir, sevap zorluklarla birlikte de olabilir. Sevap hem dünyada hem ahirette gerçekleşir. İki mezhep arasında sevabın ahirette olacağı konusunda ittifak varken Mutezile bu dünyada sevabın gerçekleşmeyeceğini ve Allah'a vacip olduğunu söylemekle farklılık gösterir. Halbuki ayetlerde hem dünya hem de ahiret sevabından bahsedilmektedir. Allah için herhangi bir şeyi vacip kılmak da yanlıştır. Bu durumda sevap konusunda Ehli Sünnet anlayışının Kuran ve hadislerle daha uygun ve isabetli olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel, Müsned, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
Ateş, Süleyman, Kuran Ansiklopedisi, İstanbul (ts)
Bağdadi, Ebu Mansur Abdülkahir, Usulü'd-Din, Beyrut, 1981.
Bakillani, Muhammed b. Et-Tayyib, el-İnsaf fima Yecibu l'tikaduhu ve La Yecuzü'l-Cehlu bihi, thk. İmadüddin Ahmed Haydar, Beyrut, 1986.
Begavi, Ebu Muhammed Hüseyin b. Mesud, Tefsirü'l-Begavi: Meâlimü't-Tenzil, thk. Halid Abdurrahman Ak, Beyrut 1987.
Buhari, Muhammed b. İsmail, Sahihu'l-Buhari, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
Câbir Zâid İd es-Sîmîrî, Kadıyyetü's-Sevab ve'l-İkab beyne Medarisi'l-İslamiyyin: Beyanen ve Ta'silen, Hartüm, 1995.
Cevherî, İsmail b. Hammâd, Tâcü'l-Luga ve Sıhahü'l-Arabiyye, thk. Şihabüddin Ebu Amr, Beyrut, 1998.
Cilacı, Osman, "Sevâb", Şamil İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1992, V, s. 391.
Cürçani, Seyyid Şerif, Ta'rîfât, Beyrut, 1983.
Cüveyni, Ebü'l-Meali, el-İrşad ila Kavati'l-Edille fi Usulil-İtikad, thk. Muhammed Yusuf Musa, Kahire, 1950.
Dârimî, Abdullah b. Abdurrahman, Sünenü'd-Darimi, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
Ebu Davud, Süleyman b. Eş'as, Sunenü Ebi Davud, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
Elmalılı M. Hamdi Yazır, Hak Dini Kuran Dili, İstanbul ts..
Eşari, Ebü'l-Hasan, Makalatü'l-İslamiyyin ve İhtilafü'l-Musallin, tsh. Hellmut Ritter, İstanbul, 1930.
Ferâhîdî, Halil b. Ahmed, Tertîbü Kitabi'l-Ayn, thk. Muhammed Hasan Bükâi, Kum, 1994.
İbn Faris, Ebü'l-Hüseyin Ahmed, Mu'cemü Mekâyisi'l-Luga, thk. Abdüsselam Muhammed Harun, Beyrut ts.
İbn Furek, Ebu Bekr Muhammed b. Hasan, Mücerred Makalati's-Şeyh Ebi'l-Hasan el-Eş'ari, thk. Daniel Gimaret, Beyrut, 1987.
İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail, Tefsirü'l-Kur'ani'l-Azim, Beyrut, 1966.
İbn Mace, Muhammed b. Yezid, Sunenu İbn Mace, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

- İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed, Mecmu-u Fetâvâ, thk. Abdurrahman b. Muhammed, Riyad 1381.
- İbni Manzur, Muhammed b. Mükerrrem, Lisânü'l-Arabi'i-Muhîf, thk. Yusuf Hayat vd., Beyrut, 1970.
- İsfahânî, Ragıb, Mu'cemu Müfredâti Elfâzi'l-Kur'an, thk. Nedim Maraşlı, Beyrut ts..
- Kadi Abdülcebbar, Mugni, thk Muhammed Ali Neccar, Kahire, 1963, XI.
- Kadi Abdülcebbar, el-Mugni fi Ebvabi't-Tevhid ve'l-Adl, thk Ahmed Fuad Ehvani, Kahire, 1963, VI/II.
- Kadi Abdülcebbar, el-Mugni fi Ebvabi't-Tevhid ve'l-Adl, thk Mustafa Sekka, Kahire, 1963, XIV.
- Kadi Abdülcebbar, el-Mugni fi Ebvabi't-Tevhid ve'l-Adl, thk. İbrahim Medkur, Kahire, 1963, XII.
- Kadi Abdülcebbar, el-Muhit bi't-Teklîf, thk. Ömer es-Seyyid Azmi, Kahire, (t.y.)
- Kadi Abdülcebbar, Şerhü'l-Usulî'l-Hamse, thk Abdülkerim Osman, Kahire, 1988.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed, el-Câmiu lil Ahkâmi'l-Kuran, Riyad, 2003.
- Kutup Seyyid, fi Zilâli'l-Kuran, Beyrut, 1985.
- Malik b. Enes, Muvatta, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- Matürîdi, Ebu Mansur Muhammed, Kitabü't-Tevhid, thk. Fethullah Huleyf, İstanbul, 1979.
- Müslim b. El-Haccac, Sahihu Müslim, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- Nesâî, Ahmed b. Ali, Sünenü'n-Nesâî, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- Pezdevi, Ebu'l-Yüsr Muhammed, Usulü'd-Din, thk. Hans Peter Linss, Kahire 1963.
- Polat, Selahattin, "Sevâb", İslami Kavramlar, Ankara, 1997, s.631.
- Razi, Fahreddin Muhammed b. Ömer, et-Tefsirü'l-Kebir, Beyrut, 1934.
- Şehristânî, Muhammed b. Abdülkerim, el-Milel ve'n-Nihal, thk. Abdülaziz Muhammed Vekil, Kahire, 1968.
- Taberi, Ebu Cafer İbn Cerir, Camiü'l-Beyan an Te'vili Âyi'l-Kur'an, Beyrut, 1984.
- Teftazani, Sadeddin Mesud b. Ömer, Şerhü'l-Akâidi'n-Nesefiyye, thk. Ahmed Hicazi Saka, Kahire 1987
- Tehanevi, Muhammed b. A'la, Mevsuatı Keşşafı İstilahatü'l-Fünûn ve'l-Ulûm , thk. Ali Dahruc vd., Beyrut, 1996.
- Tirmizi, Muhammed b. İsa, Sünenü't-Tirmizî Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- Topaloğlu, Bekir, Kelam İlmî Giriş, İstanbul 1985.
- Toprak, Süleyman, "Sevap", İslamda İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi (edt. İbrahim Kafi Dönmez), İstanbul 1997, IV, s.109.
- Wensinck, Arent Jean, el-Mu'cemü'l-Müfehres Li-Elfazi'l-Hadisi'n-Nebevi, Leiden, 1936.
- Zebidî, Ebu'l-Feyz Murtaza, Tacü'l-Arus min Cevâhiri'l-Kamus, thk. İbrahim Terzi, Beyrut, 1975.
- Zemaşeri, Ebü'l-Kasım Carullah Mahmud b. Ömer, el-Keşşaf an Hakaiki't-Tenzil ve Uyunü'l-Ekavil fi Vücuhi't-Te'vil, Beyrut, 1977.
- Zemaşeri, Muhammed b. Ömer, Esâsü'l-Belaga, thk. Mezid Naim vd., Lübnan, 1998.